

נועה חזן

סבי, אביו של אבי, אבי

זהו סבי. למרות שהייתי ילדה כשנפטר, אני מזהה את פניו על פי תצלום, שנתלה בבתיים של ילדיו לאחר מותו, שם הוא נראה כשכובע הברט השחור לראשו, ישוב באלכסון על קצה הכיסא, ידו הימנית נשענת על שולחן. לאחר מותו שיכפלו האחים את התצלום, הגרילו אותו ותלוהו במקום מרכזי בבתיים. כשגדלו נכדיו והקימו בתים משלהם, שיכפלו אף הם את אותו התצלום ותלוהו בבתיים החדשים. באירועים חגיגיים ובעת ביקוריהם זה אצל זה, הם מצטופפים סביב תצלום דמותו ומצטלמים. מאז מותו הופיע סבי כמעט בכל תצלומי המשפחה שצילמו ילדיו ונכדיו בבתיים.

דמותו שהתנוססה מיד לאחר מותו על קירות בתיים של כל עשרת ילדיו, לא היתה המזכרת היחידה שהותיר לנו. בנוסף לתצלומו של אביו הכניס אבי לביתנו גם את צוואתו. הצוואה, מכתב בן שלושה עמודים, נמצאה בכיס החולצה אותה לבש בערב מותו. כתובה בכתב ידו, חתומה בשמו, ללא עדים וללא חותמת נוטריון.

את הצוואה המוזרה הזו, שאת קיומה לא חשף אפילו בפני אשתו ושידע כי תימצא רק לאחר מותו, מיען לשלושת בניו.

מן התאריך המצוין עליה למדו, כי נכתבה שלוש שנים קודם מותו. למרות שבשיחות בעל פה נהג לפנות לילדיו בערבית – שפת אמו – בפנייתו האחרונה אליהם בחר בשפה העברית. אולי גם בשבילנו, נכדיו, אולי בשביל שאקרא אותה עכשיו, אני, ואבין.

לא את רכושו המועט רצה סבי להעביר לילדיו במותו, שהרי גם דירת השיכון שבה חי היתה דירת עמידר. בתחילת מכתבו בירך את שלושת בניו לפי סדר הולדתם, את ילדיהם ואת נשותיהם. אחר כך, על גבי שלושה עמודים, שטח את בקשותיו מהם: שמירת שבת, אמירת קדיש ותפילות בבית הכנסת. חמש פעמים, ובכל פעם בציון שמו המלא, חזר וביקש מהם, בניו, בעברית עילגת, שיקיימו בקשות אלו. ביקש, אף כי ידע שלמרות החינוך הרתי אשר קיבלו במרוקו ולמרות אורח החיים אליו הורגלו בילדותם, בארץ סיגלו שלושת בניו אורח חיים חדש. החיים בארץ שאילצו אותו לעבוד במשך השבוע רחוק מן הבית, כבר לא איפשרו לו לפקח על חינוכם. גם ישיבות טובות ללימוד תורה לא הכיר בארץ. משגדלו ילדיו, נשאו להם נשים והקימו משפחות. מעולם לא

מחה על התרחקותם ממנהגיו. למרות חילול השבת שנבע מכך, לא הצליח להסתיר את אושרו בשבתות כשבאנו לבקר. הוא התנחם בעובדה שבניו, ואבי ביניהם, הקפידו לחוג עמו את כל החגים, ואף לעשות בביתו את השבת מפעם לפעם. באותם ערכי חג ושבת, היינו מגיעים לביתם של סבי וסבתי בבאר שבע כבר בצהרי היום.

עוד מן הרחוב היינו מזהים את דמותה של סבתי עומדת מול החלון המסורג, מתכה לבואנו.

כניסתנו אל חדר המדרגות לוותה בקולה, מעתיר עלינו ברכות בערבית מן הקומה השנייה.

מבלייל ברכותיה זיהיתי רק את שמותינו ואת שמו של אלוהים. עם בואנו החל טקס קבוע שכלל את כיוון שעון השבת, כך שיכבה את אורות הבית לאחר הארוחה, הרבקה נייר דבק על מפסקי הבית, פן נתבלבל בטעות ונחלל את השבת בביתם, וקריעת גליל נייר הטואלט לרצועות על מנת להימנע מקריעתו לאחר כניסת השבת. דימיתי כאילו ללא הפעולות הללו תישאר השבת מחוץ לבית ותסרב להיכנס. אז יצאו הגברים לבית הכנסת.

משהתרוקן הבית פנתה סבתי אל המטבח והכינה את נרותיה, עשרה נרות בפמוטים גבוהים, ושני נרות נשמה למרגלותיהם. את נרות הנשמה הדליקה ביום שישי, כמו בכל ערב, לעילוי נשמת הוריה.

גם לנו, הבנות, הכינה נרות להדלקה, קראה לנו להצטרף למקדשה המאלתה. משסיימנו לדקלם את ברכתנו הקצרה, עוד היתה עומדת מול נרותיה, ממלמלת בעיניים עצומות ברכה שאת שפתה לא הבנו. את תוכנה של הברכה לא אדע.

לאחר מכן היינו מוציאות מארון הכלים צלחות חגיגיות מעוטרות בפרחים ורודים קטנים ובפס זהב. על שולחן, שעמד בחדר שינה אשר הוסב לחדר אוכל, ערכנו צלחות, כוסות וסכו"ם בלי לדעת את מספר הסוערים. סבתי אסרה עלינו לספור את האנשים ואת מקומותיהם, מחשש למזל רע.

לא ידענו אז מהו אותו מזל רע ממנו יש להיזהר, אולם משחללו לפקוד את משפחתנו האסונות, החמירו החוקים ואל פעולת המנייה התווספו פעולות נוספות מהן הומלץ לנו להימנע. בשנים שבאו אחר כך הפסקנו לשמוע את קולה של סבתי בחדר המדרגות עם בואנו – פן יגיע הקול גם לאוזני השכנים שעלולים לקנא בשמחתה ולהעיר מרבצו את המזל הרע. במקדשה הקטן על יד נרות השבת הלכו והתווספו נרות נשמה נוספים.

משחזרו הגברים והילדים מבית הכנסת עמדנו כולנו סביב השולחן. לארוחה עצמה קדמו תמיד שירים וברכות בעברית, בערבית ובצרפתית, שאת פשרם לא הבנו. מנהגיהם המיוחדים של החגים, אותם הביאו מחוץ לארץ, לא היו רשומים בספרים. סבי

וסבתי זכרו את כולם בעל פה והיו חוזרים עליהם בריוק ובהקפדה בכל שנה. אפילו את מחבואו של האפיקומן בליל הסדר, כך הבנו בבגרותנו, מעולם לא שינו. עטוף במפית בר הוטמן תמיד מתחת למפת השולחן ואפשר היה למוצאו רק במישוש. משגילינו זאת אנחנו, נכדיהם הראשונים, היה זה כבר בשלב מאוחר, כשאת חיפוש האפיקומן השארנו לדור הנכדים החדש של המשפחה. שותפים לסוד חיכינו במתח לגילוי העתידי מתחת למפה. בסיום ערכים אלו היו פני כולם אדומות מהנאה, שירה וצחוק.

כולתם לקיים את החגים בריוק כמו בארץ מוצאם השכיחה מהם מעט את הטלטלה שעברו חייהם עם עלייתם ארצה. למשך כמה שעות חשו כאילו מעולם לא נאלצו להיפרד ממנהגי המשפחה העתיקים, כאילו היו עדיין מצויים בביתם הישן במלח היהודי במרקש, הרובע בו נולדו, כשקברי סביהם וסבותיהם נמצאים בבית הקברות היהודי שמעבר לכביש. הם העדיפו לשכוח כי בעוד כמה שעות ייפרדו, ישובו לחייהם החדשים.

לאחר פרדתו האחרונה מאביו, על קברו, שב אבי מבאר שבע וכיפה לראשו. בימי שישי נאסר עלי ללכת לפעולות בנוער העובד. במקומן הלך אבי לבית הכנסת ומשחזר, ערכנו סעודת שבת חגיגית.

לסעודות נוספו שירי שבת שלא הכרנו. אמי, שסירבה לשתף פעולה עם המנהגים הזרים שחדרו אל ביתה, היתה יושבת לכדה בסלון וקוראת את עיתוניה, מתעלמת ערב אחר ערב מן המתרחש סביב שולחן השבת.

טיולי השבת המהנים הוזנחו, במקומם הלך אבי בשבתות לבית הכנסת, ממלא באדיקות את צו אביו. את שיחותיהם של הורי החליפו שתיקות ארוכות ומתוחות. אמי החלה לנסוע בשבתות לכדה לביקורים משפחתיים, עוזבת את אבי לתפילותיו. אנחנו סיגלנו נאמנות כפולה, נמנעות מפעולות משותפות עם שני הצדדים. במשך השבוע התעוררו בין הורי ויכוחים ומריבות שנגעו לחינוכנו. אמי טירפדה בעיקשות את ניסיונותיו של אבי למצוא לנו מסגרות לימוד דתיות. בתום שנת האבל הראשונה על מות אביו, כשהורידו שני אחיו את הכיפות וחזרו לחייהם הקודמים, לא הסיר אבי את כיפתו והמשיך לנהל אורח חיים דתי.

חומה הלכה ונבנתה בין הורי. את מקומם של הטיולים המשפחתיים מילא אבי בטיולים רגליים שערך לברו בין תפילה לתפילה, נמנע מלחזור הביתה. בשנים שבאו אחר כך, החל לצאת לנסיעות עסקים בחוץ לארץ. תחילה היו הנסיעות קצרות ונדירות, אחר כך ארוכות ותכופות. את מרבית ימיו בילה במטוסים ובמלונות. אנחנו, ששנים ספורות קודם לכן ציפינו שיתפנה מעבודתו לטובת בילוי עמנו, שמחנו עכשיו על נסיעותיו. ארונותינו התמלאו בבגדים תוצרת חוץ ובמוצרי קוסמטיקה איכותיים, פיצוי על היעדרויותיו הממושכות. בסופי השבוע, משוחררות

מארוחות משפחתיות מחייבות, בלינו עם חברינו. בכל פעם שחזר מנסיעותיו, היה אבי רזה וכחוש יותר מן הפעם הקודמת. משהערנו לו על כך, טען כי הארוחות הכשרות של חברות התעופה מורכבות בעיקר ממזון יבש ורזה וכי לוח הזמנים של עבודתו צפוף מדי ואינו מאפשר לו ללכת להיברק.

בביתנו שהה ימים ספורים בלבד בכל פעם, וכבר לא ניסה להשליט את אורח חייו הרתי על חינוכנו. מזוודותיו עמדו תמיד בחדר השינה. את אמו נהג לבקר רק לעתים נדירות. את תמונתו של אביו עטף בניילון קשיח ובנייר דבק, והניח במזוודתו. חמש עשרה שנים נסע ברחבי העולם בשליחות עבודתו, התגאה בכך שעיצב לו תפקיד המתאים לאופיו ולשאיפותיו. מעולם לא הודה שבנסיעותיו התכופות ביקש להתחמק מן המתח ששרר בבית בינו לבין אמי עם השינוי שעשה בחייו לאחר מות אביו. צורכי הפרנסה היוו תמיד טיעון הולם להיעדרויותיו הממושכות.

את אמי השאיר לדאוג לחינוכנו, אולם היא, בבדידות של מנצחת, התמסרה התמסרות מלאה ואינסופית למטלת תחזוקתנו.

נוכחת-נעדרת התגלתה אלינו דרך ערמות של כביסה נקייה מקופלת וממוינת ודרך סיריה העמוסים, שלעולם לא הצלחנו לרוקן.

כך, בהתבצרה בין חומות מטלותיה, נעלמה גם היא יחד אתו.

מפעם לפעם, כשהגיע הביתה, ערך לנו שיחות ארוכות בניסיון לחנכנו על פי השקפתו. בשיחותיו היה מבקש שנהיה ילדות טובות, שלא נאכזב אותו, שנתאמץ בלימודינו. ניחוח של זרות אפף אותו תמיד. בנסיעתו האחרונה כבר היתה מחלתו במצב מתקדם למדי. שנתיים אחר כך מת. הוא לא השאיר מכתב.

בבית אחיו ואחיותיו הוגדל תצלמו האחרון ונתלה ליד תצלום אביו.

אנו, מתקשות להנציחו בביתו, הזמנו מיד לאחר מותו שני ארוגות עץ כבדים ואטומים, לתוכם הוכנסו ספרי הקודש הרבים שצבר אבי בחייו, ושפלו לביתנו ללא בקרה ושליטה, כמו אותם תאים זרים שפלו לגופו.

הספרים שקנה אבי לעצמו מדי חג או תענית, תמיד בסדרות כבדות ומוזהבות, הכפילו את מספרם בתקופת מחלתו. קל היה לחלק את הספרים לאלו שקנה בעצמו ולאלו שהגיעו לביתנו ממכריו השונים, עם קנייתם הקפיד אבי לכתוב בעמוד הראשון של ספריו הקדשה לעילוי נשמת אביו בכתב ידו.

על הספרים המאוחרים שהתקבלו בביתנו, מרביתם בצירוף קמעות קלף או בקבוקי מים מקודשים, כתובות בכתב לא מוכר ברכות מאת רבני הקהילה הגדולים – שנמסרו דרך מכרים.